
KOPLALARITZA

Bertsolaritza gaurko mailera eldu baino len, beraren eboluzio baiTuan iru maila ipiniko neukez nik:

Textularitza, koplagingtza eta Kanta Zarrak.

Gaurko gure gaia Koplalaritza danez gero, beste barik ekingo dautsagu.

Koplalaritza sartzan danak bertsolaritzako pentsakerak atean utzi bear dauz. Kopla ez da bertso labur bat, luzeago baten erdia edo laurdena, amar urteko umea ogeikoaren erdia ez dan moduan. Luzerak generoa asko erabakitzen dau. Koplak sano laburra izanda ez dauko betelanik. Bi puntuko edo geienez be iruko koplatan, betelanerako lekurik ez dago.

Koplak bi sailetan banatu daikeguz: batzuk elkar-loturarik gabeko kopla sorta, eta besteak argumentudun sortak. Erromeri koplak, dantzarakoak, geienbat lenengo sailekoak dira.

Badira argumentudun kopla sortak be, ez ainbeste dantzarakoetan, baina bai eskean eta gabonetan. Eta zer esanik ez, balada eta erramantzeetan. Oneik be, naizta oso aire bereziko konposizioak izan, koplalaritza sartuko gendukez.

Koplen izpirituari gagozkiola, logika bisuala daukiela esan bear dogu.

Koplen gaiak ez dira trszendentalak izaten, gai sinpleak baino. Baliabide onomatopeikoak ugari aurkituko doguz; *tiriki taukf tauki, turruku truku truku, dingili dangoloa...*

Zentzuak,ikusmena eta entzumena batez be, nabarmen-tzea ez da inolako planteamendu estetikoren ondoriotzat jo bear. Gauza nabaria, berezkoa, sinplea da ori.

Koplaren sorlekua eta kantalekua natura bera da, ez koplariak autatua, antxe aurkitzen dalako baizik. Dantzalekuak mendiz, soroz, zuaitzez, jende mota askoz inguraturik egozan. Eske eta erronda koplak bardin.

Etxeetan aizkorak, aitzurrak, ganbarak, teilatuak... antxe dago dana.

Kopletan: bada arrazoiketa be. Bizi eben mundua islatuko da, umore puntuan beti be, koplak dibertsioa edo azaskua dira eta. Agian umore mota orretantxe dago koplalaritzaren eta bertsolaritza mota baten arteko aide nagusia. Koplalaritza ironian oinarritzen da, ez zirian. Ironia sarritan miseria edo egoera errukarriak karikaturatzea izango da, baina ez ziria sartzea. Ziri bertsoa edo eraso zuzena maite duenari koplalaritza bearbada xaloege, edo inuzenteege irudituko jako. Bi mundu dira, ironia bera be batzutan xumea,

bide batezkoa izan leike, eta beste batzutan argiagoo eta zuzenagoo., baina beti bere itzulinguru bat gorde bear dau, ona izango bada, eta fina izango bada, ia oartu barik joan bear dau.

Koplalaritza ez da arrazoi dizdiratsuak, idea andiak bilatzeko lekua, egi utzak, konstatazio sinpleak eder biurtzen dauazana baino. Kopla asko malezi bakoak diralako dira ederrak. Orrek ez dau esan gura koplariak berak edo entzuleak malezirik ez daukonik, generoa alakoa dala baizik.

Koplalaritzak errepika bere-berea du, dantzakoetan batez bere:

Ederrak bi balio
onak iru ta lau
ederrak bi balio
onak iru ta lau
galanta izateak
asko balio dau
ai oi ene
asko balio dau
ederrak bi balio
onak iru ta lau.

Koplalaritza narTazioa eta elkarrizketak plano berean eskaintzen dira. Batetik bestera inongo zubirik edo abisu barik iragaiten da, eta sarritan, nor berbetan dagoan bereizteko, pentsatu egin bear da.

Koplariak gaur eguneko bertsolarien antzerakoak dira, baina gaur egun bertsolarien euren bertsoak gitxienez lau puntukoak egiten dabez, lau errimakoak. Koplariak ostera, puntu bikoak eta batzutan irukoak. Esaera zan-en errimatik aparte ba dabez beste aberastasun batzuk bere, neurria eta doinua. Esaera zarrak, testuak, esan egiten dira, koplak ostera, bertsoen antzera, kantatu egiten dira. Neurria gaurko bertsoen antzera daukie.

Koplen sailkapen eta adibideak azasiko gara:

1) Zarrak edo arkaikoak

Konposizio auek geiago dira filologian edo linguistikan aztergai, emengo baino. Ala be emen sartzea erabaki dot daukien aberastasuna dala eta.

LELO

Lelo il Lelo, il Lelo
Leloa, Zarak il Leloa.
Romako armak alegin eta
Bizkaiak daroa zansoa.

Oktabiano munduko jauna
Lekobidi Bizkaikoa
Itxasotati eta leorrez
imini deusko molsoa.

Leor zelaiak bereak dira
mendi tantaiak leusoak
leku ironian gagozanean
nok bera sendo dau gogo.

URREXOLAKO GUDUA

Gaiza zenduan Leintzarrok
Urruxolako lakaioa
sendo zenduan odol ori
biurtu jatzu gatzatua.

2) Dantzarakoak

Kopla onek alaiak eta biziak dira, piper eta gatz askodunak. Ezagunak dira geienak, biziak eta euren pikardia daroenak. Esate baterako arin-arineko doinuetan, sarri entzunda izango dozuez era onetako koplak:

Markiña-Etxebarriko Maria Erramona
Markiña-Etxebarriko Maria Erramona
Emoterik ez baina borondate ona
ai ai ai borondate ona.

Tturruku Ttuku ttuku niri ez ikutu
Tturruku ttuku ttuku niri ez ikutu
ama ganbaran dago, sentittuko gaittu
ai ai ai sentittuko gaittu.

Fandangoan erabiltzen direnak be politak dira, naiz eta geldiroagoak izan. Esate baterako:

Mendi altuan edurre
bota surtera egurre
Alaba galanten amak
mutil zantarren bildurre.

Ikusten dozuenez, dantzan erabiltzen diran edo erabiltzen ziren koplak politak, biziak eta grazia askodunak dira.

Adibidetzat Leon, Maurizia eta Fasioren kopla onek:

Auxe da despedidea
despédide onen tristea
denpora txarrak emonda
etxera doa jentea.

Durangon bazkaldute
Mañarien gora
Urkiolara goaz
San antoniora.
Urkiolara joanda
zapatak urrutu
Aite San Antoniok
barriek eingotu.

3) Eske koplak

Eskabidezko kopla entzutetsuenak Euskal Herrian, Santa Ageda bezperakoak dira, baita Gabon jai aurreko egunetan kantatzen diren koplak be.

Leku batzutan San Juan bezperan kantatzen diren koplak be ba dira, Kopla onen doinuak geienetan umilak, motelak, apalak, izaten dira, eskean umil eta apal ibili bear da eta. Erritmoa, orixe baita apala bere, astiro. Esate baterako, Santa Ageda bezperan talde bat koplaria aurrean dagoela Santaeskean etxerik etxe ikusiko dozue. Konturatuko zinean danak doazela makila banagaz, maki la orrek markatzen dau pausoa, eta makilak eta pausok markatzen daben erritmo geldo ori erabiltzen dau koplariak beraren koplak kantatzean. Eta kopla orreik moteltxoak eta umilak, berba baten eskatzeko.

Alan eta guztiz be, koplaria ona bada beintzat, kopla onen bitartez agertzen dau sarri beraren egokitasuna eta beraren bizitasuna. Zorroztasuna batez bere. Bein Gipuzkoan ba ebilen koplari talde bat Santa Agedako bezperan etxerik etxe, eldu ziran baserri batera, eta an ekin eutsoen luzaro. Koplaria nekatuta ebilen, kanta eta kanta, inor ez zan urtetan atera limosna emoten. Baina olako baten taldeko bat urreratu jakon koplariari eta esan eutson: "Ba da etxe ontan Patxi izeneko mutil zar bat, bertsozale andia. Bear bada arixeri zirikada bat botako bazeunskio aixe jeikiko litzateke, aixek emongo leuzkigu limosna bat". Eta au entzunda batera koplariak era onetara kantatu ei eban:

Etxian bada Patxiko
Ez det oraindik etsiko
ez ote zaigu tardatu gabe
li mosnarekin jeitsiko.

Kopla au entzunagaz batera Patxiko orrek, tak, biztu ei eban kuartuko argia eta andik apur batera etorri ei zan limosnagaz.

Artean oe epelean koplak entzuten egoela, zenbat eta luzeago gurago. Baina ain zorrotz eta egoki jaurti eutsoanean, ez euken beste erremediorik jaiki eta limosna emotera etorri baino.

EUSKAL ASTEA

Beste bein Motrikon (ba dira bertsolariak koplari modura ibiltzen diranak bakarrik. eta orretarikoa da "OKELAR" deitzen dautsoen koplari bat). OKELAR au eta beraren koardila eldu ziran baserri batera, eta euren kantaldia egiten ibili zirela, olako baten, atea apurtxo bat ireki, andik eskua atara, eta bota eutson koplariari anka artera beraren limosna. Eta neska zar hat zanez gero, koplariari ez jakon gustatu neska zar arek limosna emoteko erabili eban modua.

Iru lau bertso bota eutsozan limosna emoteko sistema ori kondentatuz. Akabuera era onetara emon ei eutson :

Orrelakorik ez da egiten
Santa eskeko langintzan
karien kara jarri bazina
igual gustatuko nintzan.

Esan gura dodana. naiz eta koplari eta doinu umilak eta apalak izan, koplariak ha dakiela doinu orren barruan be, euren egokitasuna eta zorrortasuna agertzen.

SANTA AGEDA (Zeanuri)

Santa Ageda santea
Muniketako lorea
martirioak pasa zenduzan
igarotearren fedea.

Santa Martini maitea
dago errukiz betea
Jaun Zerukoak emon dakiela
osasuna eta bakea:

Eder elizan liburu
usoak aren inguru
etxe onetako txikar-andiak
paradisuan aingeru.

SANTA AGEDA (Iurreta)

Santai Ageda, Ageda, Ageda
bijer da Santai Ageda
bijer da Santai Ageda eta
gaur aren bezpera gaba.

Neskatila. ez zaitetz egon
ate zulotik begira
zuk nobijorik falta badozu
gure kuadrilan badira.

Andre mondrongo mondrongo
ik ez don asko emongo
ik emondako diruarekin
etxunau asko edango.

GAMINDE-ren geigarria (Urduliz inguru)

Etxe ontako andrea
amar gonaren jaubea
aik duztiak jantzi ezker
etze beteko andrea.

Bartzelonako astileruen
barko barria dau eitxen
etze onetako Juantxu gure
araxe doa kapitxen.

Belarrien urteten deude
erreka munan bitxiek
arexek baino politxauak dire
damatxu, zure begiek.

Ortxe goien host ardi
iru yantzan ta bi adi
etze onetako dama gazteak
merkatariak amabi
merkatariak amabi deittu
zein elejidu ez daki.

4) Argumentudun konposizioak

Multzo onetan argumentua edo nolabaiteko batasuna dauken sortak sartzen dodaz, bai dantzarakoak, bai kanta gisakoak, eta bai baladak eta erromantzeak. Mila eratako banaketak egin leikez, beste ainbeste azalpen emanez, sarritan alperriko buruausteak izango badira be. Sailetan eta azpisailetan galtzeko beldurrez era sinple eta garbiena auxe iruditu jilt, au da, zerbait kontatzen edo argumentu bat erakusten daben sorta guztiak, laburrak zein luzeak, batera emon.

GOIZEAN PARISEN

Goizean Parisen, gabea Parisen
au da Parisko kaleen luzea
Auxe kale au pasata baneuko
atzeko mando gorri au neurea.

Izerdi patsetan alboka osketan
zazpi legoa bete dan kalea
zazpi legoak eginda baneukaz
Arrati etsera, mando jaubea.

Kopla auek ipuin bateri dagozkie. Arratiako albokari batek beste arratiar bateri jokatu eutson Parisko kalerik luzeena alboka etengabe joez baietz egin. Bakoitza mando banatan joan zan eta egun osoa eginda, albokariak irabazi bear ebala ikusirik, besteak albotik alboka-aoa eskuz itxi eutson, eta albokaria bertan ito zan, arnasarik ezin artuta. Baina ez eban jokorik galdu.

zeure izenik bakizu?
-Niri, ai jauna, aztu...aztu jat
aztu egin jat parkatu.
-Belarri-luze, adurti
Astua zara zu gaurtik.

Sorta onek bistan dauko here tankera kultoa, baina egitura sano errikoi or^reri esker, eta beste baliabide xume batzuk bide dirala, ezin ukatu polita danik. Tamalgarria azkena, astoarena, ez dala euskara osoan sentitzekoa. Astoa eta aiztu, ahantzi, atzendu... esaten dabenentzat itz jokoak ez dau balio.

EGUN ON JAINKOAK

Egun on Jainkoak dizula
andratxo gaztea
Baita zurorri here
galaitxo maitea.

Senarrik eta ba al dozu
andratxo gaztea?
-Indietara joan zan
galaitxo maitea.

Umerik eta badozu
andratxo gaztea?
-Bi, seme ta alaba
jauna, or dira.

Umeok nundik daabizuz
andratxo gaztea?
-Eskolak ikastera
jauna, joan dira.
-Zanko ederra dozu
andratxo gaztea.
-Nik alan gobernatu
galaitxo maitea.

frailea eta galaitxo gaztea ageri dira. Frailearen kasuan, senarra bera omen zan, fraile jantzita emaztea probatzera doana, naizta egizko frailea izanda be zer galdurik ez lukeen.

5) Gabon koplak

Kopla mota onetan dagoen multzo andiak garbi erakusten dau zein oparo kantatuak izan diran jai auek Bizkaieraren eremuan. Euskalerra osoan be ori alatsu izanik, Marijesen eta Bilboko eliza batzutako GABON-BERTSOEN tradizioa Bizkaiko berezitzat jo daitezke.

MARIJESIAK (Gernika)

Abendu santu onetan
Kristoren jaiotzian
kontentuaren aundiz
guztiok poz gaitian.

Astua ta idia
daukaz aldamenian
arnasaz berotzeko
oztuten danian.

Ogeta laugarrena
degu abenduan
deseo genduen
logradu genduan.

Gernikako Gaubeka inprentako Bittor Gaubeka Duok 1955. urteko abenduan Marijesien liburuska bat argitaratu eban: Gabonetarako Kantak, Gernikan eta alboko errietan kantetan diran lez. Antza danez jardun au Abenduaren amaseian asten da, eta goizaldeko lauretarako, Marijeselariak Gernikako Andra Mari elizaurrean alkartzen dira, eta Tabernakuluaren aurrez aurre, danak belauniko, Jesus Sakramentatuaren len agurra intonatzen dabe, aapaldi onegaz:

EUSKAL ASTEA

Sakramentu Santu Jauna
zelebratu zanian
izena imini deutse
Jesus Salbadoria.

EIBARKO GABON KANTAK

Gabon asteen sartzean, mutiko ta neskatilak kantari:

Gabon Gabonete
errez errezete
Jesus jaio da ta
jo daigun krikkete.

Gabon egunean:

Agillando, Agillando
bizkaitarrak Durangon
aingeruak gara
zerutik gatoz
boltsia badogu
eskian gatoz.

Urte barria asteen, kalez kale:

Urte Barri eguna
ez da egun txarra
kortara jausi jaku
gure zapai zaarra.

Baserriz baserri mutikoak eskean:

Urte barri barri
txan-i belarri
daukanak ez daukanari
zaria bete madari.

Errege egunean:

Errege, erregen
Mari Montaina
zazpi intxaur ta
iru gaztaina.

Azkenik eta itzaldi onegaz amaitzeko EUSTAKIO EULEA-ren kopla batzuk aipatu gura neukez.

Eustakio Larrabeiti Trabudua 1936. ko Uztailaren 30ean il zan Galdakaoko Urreta auzoan, 88 urte zituala. Gerra sortu eta zortzi egunera, beraz. orrek esan gura dau 1848an jaio zala. Loiuko seme lez agertzen da bere alaben bataio agirietan, baita Udaletxekoetan be, baina Loiu, Erandio, Gatika, Mungia eta Laukizko bataio liburuetan ez da bere izenik agertzen. Bere arreba Angelaren bataio agiria bai agertzen da Erandioko Liburuetan, 1845ean.

Bere emazte Paula Madariaga Mungikoagaz bi alaba izan ebazan. Elbira 1880an eta Higinia 1885an. Auek Laukizko bataio liburuetan agertzen dira. Laukizko Gamene-n bizi zala diñoerri. Badirudi, beraz Loiutik Laukizera ezkondu zala eta zartzaroko azken urteak Galdakaon emon ebazala, senideren baten etxean. Bere eriotz agiriak bi xehetasun jartzen dauz: " No consta que haya otorgado tes -

tamiento. Causa del fallecimiento: Ondo-carditis". Lenengo sinestekoa da, baina biotza ondo eukalako iltzea ez dakit ba, asi barri zan gerratik libratzeko ez bazan.

Garai artarako ain bizi luzea arrapatu eban Eustakio lanbidez eulea zan eta ortik zetorkion mundu guztiak ala eza gutzen eban izenordea: Eustakio Eule, Eulea, Eulie... Ingu-ruan entzute andia lortu eban eta erritarren oroimenean gizon bromosoa eta zelebrea izan arren, zenbait ekitaldi politikotan be agertzen da.

ZORTZI NOBIO

- 1.- Neska polit bat jagok
Laukizko errien
zortzi nobio jozak
urte bi t'erdien.
Zortzigarrena jaukok
inoizko larrien
ez ibili baziren
fineza garbien.
- 2.- Lenengo nobioa
zala kuberue
mutil galanta baina
bekoki pardue.
Aregaz artu banue
neure estadue
orain egongo nintzen
ondo ezkondu.
- 3.- Bigarren nobioa
zan zapatarie
kojoa izan balitz
konsolagarrie.
Neuk bere banituen
orratza ta arie
baina ez neban gure
nik zapatarie.
- 4.- Irugarren nobioa
zala alargune
baztar askon jabe ta
erederu jaune.
Ak bere euki ez baleu
etxe bete ume
egie da edozer
egingc gendune.
- 5.- Laugarren nobioa
gauean zan joaten
gelako bentanea
koska koska joten.
Aurreko atea jo
ta atzera urten
ori bai, Josepatxo,
sarri egin zeunsten.
- 6.- Bosgarren nobioa
Señor Eusebio
egunean pezeta bi
daukoz diario.
Axe izango neuke
inor baino obago
berak gura banendu
ni konforme nago.
- 7.- Seigarren nobioa
Eustakio Eulea
prakazar inuzente
koitedu pobrea.
Ik bere baenduen
ezkondu gurea
baina eragin eunstan
erretiradea.
- 8.- Zazpigarren nobioa
zan barranderue
irabaziten eban
bastante dirue.
Ak bere euki ez baleu
zurie burue
beste bat izango zan
neronen asmue.
- 9.- Zortzigarren nobioa
Jose auzokoa
Arrazortzi urteko
mutil ditxosoa.
Gorputz ederra eta
amodiosoa
zeuk izan bear dozu
neure esposoa.
- 10.- Ni zure lengusu ta
zu nire lengusin
ibili zaite ortik
ixiltxo beinipein.
Badakit zabizena
kanpotik esaten
despedidatu nozula
bentanaren baten.

11.- Zu orain ibilteko
olakoak esaten
ni zure bentanara
ez nintzen joaten.
Amaika demonino
bajagok munduen
Josepa lengusinak
engainau nenduen.

ASIER LEGARRETA

EUSKERAREN BITXIKERIAK

Izkuntz eder bat ba-da munduan
bakar bardin bagekoa
zuriz, gorriz ta orlegiagaz
ondo apaindurikoa;
beste izkuntzen antzik ez dauka
bera da berez osoa
urre gorrizko jakituria
bere soñean daroa.

Euskal mendiak eta oianak
ba dabe euren grazia
euzkotar batek sortueraziz
maitasunez bizitzia;
baserritarrak lurra landuten
agertuz jakituria
urregorrizko izkuntz eder bat
sorturik argiz betia.

Enda iaio ta erri jatorrak
ba-ditu bere bideak
buru biotzez agertzen ditu
bere abilidadeak;
bitxikeriaz josita daukaz
azalduteko ereak
itz eta izki zorakorretan
agertuz burubideak.

PAULIN

IPUIN-SARIKETA 1998 (Euskerazaleak)

EPAI-MAIKOEN ERABAGIA

Bilbao'n, 1999n.urteko urterillaren ogeian batu da EUSKERAZALEAK ALKARTEAK izendatutako Epai-Maia eta, artu diran ipuin guztiak aztertu ondoren, sari oneik emotea erabagi dau:

- 1.º saria: Idazlea: *Murua 'tar Jose Maria.*
- 2n. saria: Idazlea: *Aurre Apraiz'tar Balendin.*
- 3n. saria: Idazlea: *Arrinda 'tar Anes.*
- 4n. saria: Idazlea: *Legarreta 'tar Asier*
- 5n. saria: Idazlea: *Etxaburua 'tar Asier*

**Eusko Jaurlaritzaren
Laguntzaz.**

Kultur Saila'k diruz lagundutako aldizkaria.